

Левкина Р.В., Никитина О.Н. Мировые тенденции развития органического сельского хозяйства.

Представлены результаты исследования мировых тенденций развития органического мирового хозяйства. Анализ развития мирового рынка органических продуктов свидетельствует о стабильных темпах роста объемов производства и потребления в высокоразвитых странах. Учитывая необходимость развития экспортного потенциала аграрного сектору, повышение плодородия почв, охраны окружающей среды путем насыщения внутреннего рынка Украины сертифицированными органическими продуктами, считаем целесообразным дальнейшее сбалансированное развитие отечественного органического рынка.

Ключевые слова: *мировые тенденции, сертификация, органическая продукция, мировой рынок, международные требования.*

Levkina R.V., Nikitina O. M. World progress of organic agriculture trends.

The results of research of world progress of organic world economy trends are presented. The analysis of world market of organic foods development testifies to the stable rates of increase of production and consumption volumes in highly developed countries. Taking into account the necessity of development of export potential agrarian to the sector, fertility-improving of soils, guard of environment by an internal market of Ukraine saturation by the certificated organic foods, deem it wise the further balanced home organic market development.

Keywords: *world tendencies, certification, organic products, world market, international requirements.*

УДК 330.352:338.432

**ІНТЕНСИФІКАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЯК
ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ**

**МАРЕНИЧ Т.Г., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ,
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Єдиною комплексною стратегією розвитку сільського господарства і сільських територій на 2015-2020 рр. передбачено створити основу для сталого розвитку сільського господарства та сільських територій відповідно до стандартів ЄС і міжнародних стандартів. Однією з конкретних цілей визначено покращення умов та ефективності ведення сільськогосподарського виробництва, сталості використання земельних ресурсів.

Нині аграрний сектор функціонує в надзвичайно скрутних економічних, політичних і військових умовах, що негативно впливає на відтворювальні процеси в галузі, формування соціально-економічних засад розвитку сільських територій, конкурентоспроможність аграрної сфери на внутрішньому та зовнішньому ринках. Активізація глобалізаційних процесів, посилення інтеграційних спрямувань та асоційованого членства країни в ЄС ставлять нові завдання щодо пошуку шляхів підвищення економічної ефективності та стійкості сільськогосподарських товаровиробників з метою гарантування продовольчої та економічної безпеки, нарощування експортного потенціалу.

Вітчизняний і зарубіжний досвід довів, що більш ефективним варіантом економічного зростання агропромислового виробництва є його інтенсифікація, яка залежно від зовнішніх і внутрішніх умов функціонування товаровиробників має структуровані напрями та фактори здійснення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні та практичні аспекти процесу інтенсифікації та її економічної ефективності у сільському господарстві були в центрі уваги багатьох вчених. Серед авторів новітніх наукових публікацій варто відзначити таких, як Андрийчук В.Г. [1], Грицаенко Г.І., Романюк Т.М. [2], Вітков М.С. [3], Буздалов І.М. [4], Куликов І.М. [5] та багато інших. Однак систематизованих досліджень означеної проблеми в останні роки недостатньо.

Формулювання цілей статті. Мета статті – на основі глибокого аналізу основних напрямів інтенсифікації сільського господарства зробити обґрунтовані висновки щодо результативності відповідних заходів у дореформений період і в умовах ринкових відносин в аграрній сфері та визначити чинники економічного зростання суб'єктів господарювання з урахуванням глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В 60-70-і роки минулого століття інтенсифікацію визнавали генеральним напрямом у підйомі сільського господарства, стовповою дорогою розвитку його продуктивних сил. При цьому саму інтенсифікацію передбачалось розвивати за трьома головними напрямками: хімізація, меліорація та комплексна механізація аграрного виробництва. Крім того, планувалось поглиблювати спеціалізацію господарств, підвищувати матеріальну зацікавленість сільськогосподарських товаровиробників, а також впроваджувати у виробництво досягнення науки і передового досвіду [6, с. 314].

Хімізація вимагала будівництва нових тукових заводів, випуску великої кількості мінеральних добрив, гербіцидів і пестицидів. Враховувалось, що ефективність використання мінеральних добрив зростає, якщо вони поєднуються з органічними, з підвищенням вмісту гумусу в ґрунті. Меліорація передбачала іригацію засушливих районів, осушення перезволожених, заболочених земель, вапнування кислих і гіпсування солонцевих ґрунтів. Оскільки меліорація вимагає великих коштів, особлива увага приділялась окупності витрат, яка досягається лише при ефективному використанні цих упідь. Ефект настає при поєднанні водних, хімічних, агролісних та інших видів поліпшень, вирощуванні інтенсивних культур і використанні сортів, що є відзивними. Механізація була спрямована на створення систем машин, конструювання більш могутньої широкозахватної, багаторядної техніки, з більш високими техніко-технологічними показниками, з тривалішим строком роботи. В подальшому ці питання багато разів розглядалися, за ними приймалися певні рішення. Як розвивались ці три напрями інтенсифікації сільського господарства, свідчать дані табл. 1.

Інтенсифікація сільського господарства повинна була забезпечити насамперед підвищення родючості землі, у т.ч. за рахунок широкого використання мінеральних і органічних добрив. Як видно з представлених даних, в дореформений період внесення мінеральних добрив на 1 га посівної площі щорічно зростало і максимуму досягло в 1988 р. – 157,9 кг. До кінця 80-х років минулого століття підприємства хімічного комплексу вже могли випускати понад 5 млн. т мінеральних добрив (в перерахунку на 100% поживних речовин). Сьогодні потужності з виробництва мінеральних добрив завантажені на 52,7 %.

Для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва проводилася у значних масштабах гідротехнічна меліорація земель. В 1990 р. площа осушених земель перевищила 3,2 млн. га, а зрошуваних – 2,6 млн. га. Збільшувались стрімко енергоозброєність та електроозброєність праці в сільському господарстві.

Однак незважаючи на певні здобутки в дореформений період завдання по нарощуванню виробництва якісної сільськогосподарської продукції не виконувалися. Чималі кошти, які виділяла держава на розвиток сільського господарства, його інтенсифікацію, не давали відповідної віддачі.

Таблиця 1

Основні напрями інтенсифікації сільськогосподарського виробництва в Україні*

	Роки											
	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Внесення мінеральних добрив, кг поживної речовини на 1 га посівної площі	14,6	38,5	65,1	111,8	112,3	153,4	141,0	21	13	32	58	79
Площа зрошуваних земель, тис. га	267,6	503,0	923	1484	2014	2457	2601	2585	2408	2180	2175	2165
Площа осушених земель, тис. га	1056,2	1277,8	1594	2035	2539	2940	3220	3299	3299	2962	2956	2955
Енергоозброєність праці, к.с./чол.	3,4	4,7	7,4	11,6	18,0	27,3	49,7	61,2	37,2	55,3	96,4	126,1
Електроозброєність праці, кВт год./чол.	127	322	724	1097	1995	2515	3281	3718	1824	2486	3405	4742

* Джерело: розраховано автором на основі [7-9].

Зокрема, темпи росту виробничих основних фондів сільського господарства в 1989 р. становили порівняно з 1980 р. 144%, фондоозброєності праці – 193%, а темпи росту обсягу продукції сільського господарства – лише 122% [10, с. 326]. Якщо капітальні вкладення в сільське господарство за 1976-1980 рр. досягли 22394 млн. руб., то тільки за чотири роки (1986-1989 рр.) вже 21725 млн. руб. В 1989 р. капітальні вкладення в сільське господарство збільшилися порівняно з 1980 р. на 32,6% [10, с. 337]. Частка державних капітальних вкладень становила близько 50 %. За цей період кількість поставлених мінеральних добрив зросла на 29 %. А урожайність сільськогосподарських культур зросла незначно (табл. 2). Відрив нашої країни від передових держав світу не скорочувався, а збільшувався.

Важливим напрямом інтенсифікації сільського господарства був перехід до інтенсивних технологій виробництва. В 1985 р. посівні площі озимих зернових культур, які вирощувались на основі застосування інтенсивних технологій, становили 18% від загальної площі посіву даних культур, в 1989 р. – вже 54% [10, с. 349].

Проте, не завжди ці технології були повністю освоєними, а колгоспи – забезпечені необхідними добривами, засобами захисту рослин. Не відповідали вимогам інтенсивних технологій багато видів техніки, сортів озимих пшениць, зернобобових.

За три десятиліття (60-80 рр. минулого століття) була проведена велика робота по створенню матеріально-технічної бази сільського господарства. Зростали поставки техніки селу. Проте вона була не надійна, некомплектна, не високої якості. Не вистачало багато робочих знарядь для силових двигунів, запасних частин для тракторів. Сільськогосподарське машинобудування не одержувало метал добротних марок (краще спрямовувалось на випуск воєнної техніки) [6, с. 368]. Якість меліоративних систем була низькою, техніка – енергоємною.

Незважаючи на це відсоток механізованих робіт при посадці овочів збільшився з 69% до 74%, збиранні цукрових буряків комбайнами – з 91 до 99%, картоплі – з 52 до 70% [10, с. 253]. На кінець 1989 року в сільському господарстві України використовувалось 442 тис. тракторів, 108 тис. зернозбиральних комбайнів, 269 тис. вантажних автомобілів, що більше порівняно з 1980 р. відповідно на 4,7%, 24,1% і 13,5% [10, с. 340]. Зростали енергетичні потужності, енерго- і електроозброєність, проте близько 30 % робіт виконувалось вручну. Продуктивність праці в сільському господарстві залишалась низькою. Урожайність сільськогосподарських культур та продуктивність тварин збільшувалися повільно.

Існуюча адміністративно-командна система господарювання виявилася вкрай несприйнятливою до процесів інтенсифікації, надбань науки і техніки. Головна причина неефективності сільськогосподарського виробництва – аграрна політика нехтувала життєвими правами і інтересами головного виробника – селянина, який був відчужений від землі, виробленої продукції, управління.

Таблиця 2

**Валовий збір та урожайність сільськогосподарських культур
в Україні (всі категорії господарств)***

	<i>1976- 1980 рр.</i>	<i>1981- 1985 рр.</i>	<i>1986- 1989 рр.</i>	<i>1990 р.</i>	<i>2000 р.</i>	<i>2010 р.</i>	<i>2013 р.</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
Валовий збір сільськогосподарських культур, тис. т							
Зерно	43151	39331	48455	51009	24459	39270,9	63051,3
Цукрові буряки (фабричні)	45966	38976	43740	44264,5	13198,8	13749,2	10789,4
Соняшник	2422	2287	2734	2570,8	3457,1	6771,5	11050,5
Картопля	20542	20013	18273	16732,4	19838,1	18704,8	22258,6
Овочі	7579	7377	7644	6666,4	5821,3	8122,4	9872,6
Урожайність сільськогосподарських культур, ц/га							
Зерно	26,1	24,3	30,8	35,1	19,4	26,9	39,9
Цукрові буряки (фабричні)	257	230	264	275,7	176,7	279,5	398,9
Соняшник	14,3	14,6	17,5	15,8	12,2	15,0	21,7
Картопля	120	123	122	116,8	121,6	132,5	159,7
Овочі	147	142	143	149	112,3	173,6	199,9

** Джерело: розраховано автором на основі [9,10].*

З набуттям незалежності України, реформування в аграрному секторі здійснювалося повільно, непослідовно, що в свою чергу призвело до зменшення виробництва всіх видів продукції рослинництва і тваринництва. Знизилася урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тварин. Так, якщо в 1990 р. урожайність зернових і зернобобових в нашій країні порівняно з розвинутими країнами була менше в 1,3 – 2,3 рази, картоплі в 2,2 – 3,1 рази, то в 2010 р. – відповідно в 2-2,6 рази і 3-3,3 рази. Ринковим суб'єктам господарювання бракувало ресурсів для розвитку виробництва, його інтенсифікації.

На першому етапі реформування відносин власності та форм господарювання в аграрному секторі економіки країни через неврегульованість міжгалузевих економічних відносин сільське господарство значно зменшило купівельну спроможність, що вплинуло на погіршення стану матеріально-технічної бази та забезпеченість ресурсами, а відповідно – і на скорочення обсягів

виробництва. Після формування нових організаційно-правових структур ринкового типу відбувалось поступове збільшення обсягів виробництва, але досягти рівня 1990 року не вдалося і до цього часу. Валова продукція сільського господарства зросла з 151 млрд. грн. у 2000 р. до 252,9 млрд. грн. у 2013 р. або в 1,7 рази.

Зменшення обсягів виробництва продукції негативно вплинуло на рівень споживання продовольства. Найбільший дефіцит склався у споживанні молока і м'яса (табл. 3).

Якщо у 1990 р. населення України споживало м'яса 68,2 кг на особу, то у 2000 р. – 32,8 кг, а у 2013 р. – 56,1 кг. Споживання молока зменшилося з 373,2 кг до відповідно 199,1 кг і 220,9 кг. Це значно менше рекомендованих норм споживання. Зниження обсягів виробництва продукції тваринництва відбулося за рахунок суттєвого скорочення поголів'я худоби, насамперед у сільськогосподарських підприємствах. За рахунок інтенсивного розвитку птахівництва після 2000 р. у сільськогосподарських підприємствах збільшилося виробництво м'яса птиці та яєць відповідно в 5,9 і 4,1 рази.

Урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тварин були значно нижчими, між потенційні можливості вітчизняних сортів і порід тварин. Зниження обсягів виробництва в сільськогосподарських підприємствах зумовило втрату робочих місць більшістю працівників. Нові власники підприємств і нині орієнтуються на виробництво продукції з низькою трудомісткістю. Близько 76,7% господарств не мають ферм.

Таким чином, зміни посівних площ окремих культур, їх урожайності, валових зборів, виробництва продукції тваринництва характеризувалися їх зростанням до 1990 р. при зниженні всіх показників до 2010 р., за винятком зернових і сояшнику – головних експортних культур.

До 1990 року питання збереження ґрунтів, відтворення та підвищення їх родючості були пріоритетними і мали реальну державну підтримку. У цей період виконувався практично весь комплекс робіт, спрямованих на збереження ґрунтів, а обсяг їх щорічно збільшувався. В останні два десятиліття ситуація суттєво змінилася. До мінімуму скорочені заходи з докорінного поліпшення ґрунтів, а окремі роботи взагалі не проводяться вже кілька років поспіль.

Таблиця 3

Виробництво основних видів продукції тваринництва в Україні*

	1976- 1980 рр.	1981- 1985 рр.	1986- 1989 рр.	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2013 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
М'ясо (в забійній вазі), тис. т:	3471	3685	4296	4357,8	2293,7	1662,8	1597,0	2059,0	2389,4
в т.ч.									
яловичина	1538	1611	1973	1985,4	1185,9	754,3	561,8	427,7	427,8
свинина	1346	1387	1526	1576,3	806,9	675,9	493,7	631,2	748,3
баранина	33	32	42	45,8	39,5	17,2	16,2	21,0	18,7
м'ясо птиці	468	586	693	708,4	235,2	193,2	496,6	953,5	1168,3
кролятина	70	59	49	30,2	19,4	13,9	13,5	13,5	14,2
конина	16	10	13	11,7	6,8	8,3	15,2	12,1	12,1
Молоко, млн. т.	21,8	21,9	23,9	24,5	17,3	12,7	13,7	11,2	11,5
Яйця, млн. шт.	13542	15993	17447	16286,7	9403,5	8808,6	13045,9	17052,3	19614,8

* Джерело: розраховано автором на основі [9,10].

Як наслідок, спостерігається стійка тенденція погіршення якісного стану ґрунтів. Через надмірну розораність, дефіцитний баланс гумусу і поживних речовин, недостатнє внесення органічних речовин та мінеральних добрив, хімічних меліорантів, забруднення, ґрунти України у сучасних умовах продовжують деградувати. Середньорічні втрати ґрунту від водної та вітрової ерозії складають 15т/га [11].

У 2013 році на 1 га посівної площі було внесено по 79 кг мінеральних добрив, що менше порівняно з 1990 р. в 1,8 рази. Удобрена площа становила 78%. Внесення азотних добрив складає 69,6% від усіх добрив. Співвідношення внесених поживних речовин мінеральних добрив (NPK) становить 1,0:0,2:0,24, що не відповідає науково обґрунтованому (1,0:0,8:0,7). Розширенню використання мінеральних добрив в сільському господарстві перешкоджає висока динаміка зростання їх вартості та низька платоспроможність суб'єктів господарювання.

За останній період катастрофічно знизився рівень внесення органічних добрив (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка застосування органічних добрив та обсягів хімічної меліорації в сільськогосподарських підприємствах України*

Показник	1986-1990 рр.	1990 р.	1996р.	2000р.	2005р.	2010р.	2011р.	2012р.
Внесення органічних добрив, всього млн. т	266,6	257,1	80,6	28,4	13,2	9,9	9,8	9,6
в т.ч. на 1 га, т	8,7	8,6	3,2	1,3	0,8	0,5	0,5	0,5
Вапнування кислих ґрунтів, тис. га	1548,0	1439,0	150,0	24,0	41,7	73,2	78,3	105,3
Гіпсування солонцевих ґрунтів, тис. га	298,5	305,0	12,0	5,0	2,7	4,4	7,2	6,3

**Джерело: розраховано автором на основі [9, 11].*

Спад внесення органічних добрив триває, і в 2012 р. їх було внесено лише 9,6 млн. т, що майже у 28 разів менше проти середньорічного за 1986-1990 рр., або по 0,5 т на 1 га посівної площі. Удобрена площа органічними добривами складає лише 2%. Головною причиною є занепад тваринництва. Така кількість внесених добрив не може забезпечити бездефіцитний баланс гумусу та поживних речовин у ґрунтах. Незбалансоване внесення добрив під сільськогосподарські культури призводить до гострої нестачі основних елементів живлення. Варто пам'ятати, що лише за регулярного кругообігу поживних речовин у рільництві створюються оптимальні умови для інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. У 80-х роках минулого століття в період інтенсивної хімізації землеробства був досягнутий врівноважений баланс поживних речовин. Інтенсивність балансу (співвідношення надходження до витрат) по фосфору становила 180%, що зумовило нагромадження в ґрунтах залишкового вмісту фосфатів. А вже наприкінці 90-х років минулого століття баланс поживних речовин був від'ємним – 77 кг/га, інтенсивність балансу становила лише 40%, у т.ч. по фосфору – 57%. Останніми роками внаслідок збільшення виносу азоту і калію врожаєм сільськогосподарських культур дефіцит поживних елементів зріс вдвічі й досяг понад 135 кг на 1 га посівної площі, а інтенсивність балансу також зменшилася вдвічі [12, с. 23].

У 2012 р. вапнування ґрунтів було проведено на площі 105,3 тис. га, а гіпсування на площі 6,3 тис. га, що менше порівняно з 1990 р. відповідно в 13,7 та 48,4 разів. Найбільший обсяг робіт з хімічної меліорації проводився в Україні до 1990 р. В цьому році проведено вапнування кислих ґрунтів на площі 1439 тис. га та гіпсування солонцевих ґрунтів на площі 305 тис. га. За даними агрохімічної паспортизації площі ґрунтів, які потребують вапнування, становлять 3,9 млн. га, гіпсування – 1,8 млн. га [11].

В пореформений період обсяг заходів з гідротехнічної меліорації щорічно зменшувався. Площа зрошуваних земель в 2013 р. порівняно з 1990 р. зменшилась на 16,8% або на 436 га і становила 2165 тис. га, а осушених відповідно на 8,2% або на 265 га і досягла 2955 тис. га.

Нині фактично поливається лише 30% зрошуваних земель, що значно скорочує потенційну продуктивність іригації. У 2013 р. вирощувались на зрошувальних землях 63 % овочевих, третина плодоягідних насаджень і чверть виноградників. Урожайність плодоягідних насаджень на зрошуваних землях сільськогосподарських підприємств у 2,3 рази перевищувала середню врожайність цих культур [13, с. 34]. При цьому водокористування в Україні можна охарактеризувати як надмірне. У 2013 р. на полив 613 тис. га витрачено 1,8 млрд. куб. м прісної води. Водночас при транспортуванні води для сільгосппотреб (у т.ч. для потреб зрошення) через незадовільний стан об'єктів інженерної інфраструктури втрачається близько 1 млрд. куб. м води. Тому відновлення зрошуваного землеробства потребує ремонту меліоративних систем, модернізації зрошуваної техніки та переходу до ресурсощадних способів поливу [13, с. 37]. У цілому урожайність сільськогосподарських культур на политах землях у 1,2-2,5 рази перевищує показник на богарі, зокрема, по сої – у 1,6 рази, по озимому житу – у 1,3 рази, по овочевих культурах – у 2,5 рази.

За результатами досліджень науковців НААН України встановлено, що на теперішній час частка території України з надмірним і достатнім рівнем зволоження, порівняно із 90-ми роками минулого століття, зменшилася на 16%, а частка території з недостатнім зволоженням, навпаки, збільшилася на 13%. Планується відновлення зрошення на площі 635 тис. га та щорічне збільшення виробництва продовольства на суму понад 10 млрд. грн. [14, с. 6].

Отже, зрошувальне землеробство, ефективне використання меліоративних земель можуть забезпечити приріст валової продукції сільського господарства. Проте, в сучасних умовах стан сільськогосподарських товаровиробників такий, що не дає можливості проведення реконструкції внутрішньогосподарських меліоративних систем за власні кошти. Ставляться завдання щодо залучення приватного бізнесу та інвестицій для відновлення систем зрошувального землеробства. Важливим напрямом є застосування новітніх інтенсивних ресурсозберігаючих технологій, які за рахунок оптимізації витрат забезпечують економію агроресурсів, зменшення екологічного навантаження на агроценози, виключають непродуктивні втрати поливної води та розчинених в ній поживних речовин і агрохімікатів тощо [11].

Як показує аналіз, з 1991 по 2013 роки введення в дію окремих об'єктів та потужностей сільськогосподарського призначення було набагато меншим, ніж за один рік дореформеного періоду [9, с. 202]. Більшість техніки, яка залишилася в господарствах, відпрацювала свій строк експлуатації. Через технічні несправності з наявних до потреби близько 50% машин частина не використовується. Це призводить до втрат урожаю. У 2013 р. порівняно з 1990 р. в сільськогосподарських підприємствах нараховувалось тракторів менше в 3,4 рази (146 тис. шт.), зернозбиральних комбайнів – в 3,6 рази (30 тис. шт.), вантажних автомобілів – в 3,0 рази (99 тис. шт.). При цьому виробництво тракторів знизилось з 106 тис. в 1990 р. до 4,2 тис. в 2013 р., вантажних автомобілів – відповідно з 27,7 тис. до 2,0 тис.

Реструктуризація сільськогосподарських підприємств не забезпечила формування селянина господаря-власника. Проведення паювання майна і землі не дало бажаних результатів. Третина господарств є хронічно збиткова. Суб'єкти господарювання на селі в умовах сьогодення використовують простіші, примітивні технології виробництва сільськогосподарської продукції, що перешкоджає одержанню високих показників. Як зазначає Петров В.М., сучасні тенденції розвитку рослинництва передбачають глибші знання, не спрощення технологій, а обґрунтоване використання природних умов, раціональне застосування тієї чи іншої системи обробітку ґрунту й інших агротехнічних заходів, що забезпечують менші витрати, з одного боку, та екологічну безпеку виробництва – з іншого [15, с. 37].

Проте, в останні роки сільське господарство демонструє значні успіхи. Так, у середньому за 2010-2013 рр. було одержано 51,3 млн. т зерна, рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції сягнув 20%. Валова продукція сільського господарства збільшилася на 29,7%. При цьому зростання цін на матеріально-технічні ресурси галузі, падіння внутрішнього споживчого попиту на сільськогосподарську продукцію, девальвація національної валюти, недостатність кредитів погіршують фінансовий стан сільгосптоваровиробників, скорочують інвестиції. Обмеженість фінансових ресурсів потребує від суб'єктів господарювання певних заходів, спрямованих на зниження витрат і підвищення доходів. Як зазначає Шубравська О.В., на сьогодні економічне зростання сільськогосподарського виробництва можливе на основі широкого запровадження агроновацій, які дають змогу не лише забезпечити зменшення витрат виробництва в результаті скорочення витрат, комплексної переробки продукції та відходів, підвищення енергоефективності виробництва, але й суттєво знизити рівень антропогенного навантаження на довкілля [16, с. 8]. Останнє для сільського господарства є дуже актуальним. Територія України характеризується надзвичайно високим показником сільськогосподарської освоєності (71,7%) та розораності сільськогосподарських земель (53,9%). За період 2006-2012 рр. екологічна стабільність землекористування залишається належати до стабільно нестійкої. Спостерігається стійка тенденція погіршення якісного стану ґрунтів. За період 1958-1996 рр. площа еродованих орних земель збільшилася на 50% [11]. Важливим напрямом екологобезпечного використання сільськогосподарських земель є розвиток органічного землеробства, яке в Україні ще не одержало широкого розповсюдження.

Висновки. В дореформений період курс на інтенсифікацію сільського господарства супроводжувався постійно зростаючим фінансовим і матеріально-технічним забезпеченням, збільшенням капітальних вкладень, списанням боргів з боку держави, економічним стимулюванням товаровиробників через ціни, податкову і кредитну системи. Економічне зростання сільськогосподарського виробництва, особливо тваринництва, відбувалося переважно екстенсивними методами. Інтенсифікація в аграрній сфері носила техніко-технологічний характер, а її проведення було не повною мірою

забезпечено ресурсами. Питання збереження ґрунтів та підвищення їх родючості були в пріоритеті. Проте діюча адміністративно-командна система не сприяла відродженню селянства. Незважаючи на збільшення обсягу одержаної сільськогосподарської продукції, покращення раціону харчування людини в аграрній сфері називали кризові явища.

Реформування аграрного сектору, не зважаючи на окремі позитивні соціальні досягнення, не сприяло піднесенню сільськогосподарського виробництва, пошкваленому інвестиційних процесів, не створило умов раціонального використання земель, підвищення добробуту населення. Сільське господарство продовжує залишатися ресурсовитратним, екологічно руйнівним, не націленим на потреби людини. Екстенсивні фактори зростання в аграрній сфері на сьогодні в основному вичерпано, а інтенсивні – використовуються недостатньо в силу ряду об'єктивних і суб'єктивних причин. Завдання інтенсифікації виробництва мають бути безпосередньо пов'язані із впровадженням прогресивних технологій, техніки і методів організації праці в землеробстві та тваринництві.

Проблема всебічної інтенсифікації сільського господарства не втрачає своєї актуальності і нині. Перехід України на шлях сталого розвитку вимагає інтегрованого вирішення економічних, соціальних і екологічних питань в аграрній сфері. Сільськогосподарським товаровиробникам при пошуку шляхів подальшого розвитку слід враховувати загострення конкурентної боротьби за ринки та обмежені ресурси, а також можливості, які відкриває європейська інтеграція для аграріїв. Економічне зростання аграрного сектору в умовах глобалізації ґрунтується на активізації інноваційно-інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання. При цьому і інновації, і модернізація сільського господарства є основою інтенсифікації, яка забезпечить не тільки кількісні показники, але і якісні перетворення в галузі, що підвищить напруженість, продуктивність та результативність сільськогосподарського виробництва.

Література

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.
2. Грицаєнко Г.І. Соціально-економічна сутність інтенсифікації сільськогосподарського виробництва / Г.І. Грицаєнко, Т.М. Романюк // Економіка АПК. – 2006. – №4. – С. 131-137.

3. Вітков М.С. Основні фактори інтенсифікації аграрного виробництва в перехідний період до ринку / М.С. Вітков // Економіка АПК. – 2005. – №2. – С. 17-20.

4. Буздалов І.Н. Основное направление обеспечения устойчивости сельского развития / И.Н. Буздалов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2013. – №7. – С. 1-8.

5. Куликов И.М. Актуальные проблемы интенсификации садоводства / И.М. Куликов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2013. – №10. – С. 11-15.

6. Никонов А.А. Спираль многовековой драмы: аграрная наука и политика России (XVIII – XX вв.) / А.А. Никонов. – М.: Энциклопедия российских деревень, 1995. – 574 с.

7. Сільське господарство УРСР: Статистичний збірник. – К.: «Статистика», 1970. – 685 с.

8. Народне господарство Української РСР: Ювілейний статистичний щорічник. – К.: «Техніка», 1977. – 463 с.

9. Сільське господарство України за 2013 рік: Статистичний збірник / За ред. Н.С. Власенко. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 400 с.

10. Народное хозяйство Украинской ССР в 1989 году: Стат. ежегодник / Госкомстат УССР; отв. за вып. В.В. Самченко. – К.: Техника, 1990. – 468 с.

11. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2012 році / Міністерство екології та природних ресурсів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.menr.gov.ua/dopovidi

12. Фактори підвищення рівня продовольчої безпеки / Лайко П.А., Бабієнко М.Ф., Іщенко Т.Д., Бузовський Є.А., Гойчук О.І., Кулаєць М.М. // Економіка АПК. – 2006. – №8. – С. 20-28.

13. Дідковська Л.І. SWOT – аналіз розвитку зрошувального землеробства в Україні / Л.І. Дідковська // Економіка АПК. – 2015. – №5. – С. 33-38.

14. Гадзало Я.М. Підсумки діяльності Національної академії аграрних наук України за 2014 рік та основні завдання на перспективу / Я.М. Гадзало // Економіка АПК. – 2015. – №4. – С. 5-11.

15. Петров В.М. Розвиток агротехнологій і технічна політика у сільському господарстві / В.М. Петров // Економіка АПК. – 2006. – №8. – С. 36-40.

16. Шубравська О.В. Розвиток сільськогосподарського виробництва України: чинники зростання / О.В. Шубравська // Економіка АПК. – 2015. – №5. – С. 5-11.

References

1. Andriychuk V.H. (2013). Ekonomika pidpryyemstv ahropromyslovoho kompleksu: pidruchnyk. Kyiv: KNEU, p. 779 [in Ukrainian].
2. Hrytsayenko H.I. (2006). Sotsial'no-ekonomichna sutnist' intensyfikatsiyi sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva – Ekonomika APK, No 4, pp. 131-137 [in Ukrainian].
3. Vitkov M.S. (2005). Osnovni faktory intensyfikatsiyi ahrarynoho vyrobnytstva v perekhidnyy period do rynku – Ekonomika APK, No 2, pp. 17-20 [in Ukrainian].
4. Buzdalov Y.N. (2013) Osnovnoe napravlenye obespechenyya ustoychyvosti sel'skoho razvytyya – Ekonomika sel'skokhozyaystvennykh y pererabatyvayushchykh predpryyaty, No 7, pp. 1-8 [in Russian].
5. Kulykov Y.M. (2013). Aktual'nye problemy yntensyfykatsyy sadovodstva – Ekonomika sel'skokhozyaystvennykh y pererabatyvayushchykh predpryyaty, No 10, pp. 11-15 [in Russian].
6. Nykonov A.A. (1995). Spyral' mnohovekovoy dramy: ahrarynaya nauka y polityka Rossyy. Moscow: Entsyklopedyya rossiyskykh dereven', p. 574 [in Russian].
7. Sil's'ke hospodarstvo URSR: Statystychnyy zbirnyk (1970). Kyiv: «Statystyka», p. 685 [in Ukrainian].
8. Narodne hospodarstvo Ukrayins'koyi RSR: Yuvileynyy statystychnyy shchorichnyk (1977). Kyiv: «Tekhnika», p. 463 [in Ukrainian].
9. Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny za 2013 rik: Statystychnyy zbirnyk (2014). Za red. N.S. Vlasenko. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny, p. 400 [in Ukrainian].
10. Narodnoe khozyaystvo Ukraynskoy SSR v 1989 hodu: Stat. Ezhehodnyk (1990). Hoskomstat USSR; otv. za vyr. V.V. Samchenko. – K.: Takhnyka, p. 468 [in Russian].
11. Natsional'na dopovid' pro stan navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyshcha v Ukrayini u 2012 rotsi / Ministerstvo ekolohiyi ta pryrodnykh resursiv Ukrayiny. Retrieved from www.menr.gov.ua/dopovidi [in Ukrainian].
12. Layko P.A., Babiienko M.F., Ishchenko T.D., Buzovs'kyy Ye.A., Hoychuk O.I., Kulayets' M.M. (2006). Faktory pidvyshchennya rivnya prodovol'choyi bezpeky – Ekonomika APK, No 8, pp. 20-28 [in Ukrainian].

13. Didkovs'ka L.I. (2015). SWOT – analiz rozvytku zroshuvanoho zemlerobstva v Ukraini – Ekonomika APK3, No 5, pp. 33-38 [in Ukrainian].

14. Hadzalo Ya.M. (2015). Pidsumky diyal'nosti Natsional'noyi akademiyi ahrarnykh nauk Ukrainy za 2014 rik ta osnovni zavdannya na perspektyvu – Ekonomika APK, No 4, pp. 5-11 [in Ukrainian].

15. Petrov V.M. (2006). Rozvytok ahrotekhnolohiy i tekhnichna polityka u sil's'komu hospodarstvi – Ekonomika APK, No 8, pp. 36-40 [in Ukrainian].

16. Shubravs'ka O.V. (2015). Rozvytok sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva Ukrainy: chynnyky zrostantnya – Ekonomika APK, No 5, pp. 5-11 [in Ukrainian].

Маренич Т.Г. Інтенсифікація сільського господарства як основа сталого розвитку аграрної галузі.

У статті визначено, що головними напрямками інтенсифікації сільського господарства традиційно вважаються хімізація, меліорація та комплексна механізація аграрного виробництва. Досліджено результативність даних напрямів інтенсифікації сільського господарства у дореформений період і в умовах ринкових відносин в аграрній сфері. Зроблено висновок, що економічне зростання сільськогосподарського виробництва в дореформений період відбувалося переважно екстенсивними методами, супроводжувалося збільшенням капітальних вкладень, у тому числі державних, а інтенсифікація носила техніко-технологічний характер. Обґрунтовано, що в сучасних умовах завдання інтенсифікації сільськогосподарського виробництва мають бути пов'язані з впровадженням прогресивних технологій та інших надбань науки і техніки. Наголошується, що перехід України на шлях сталого розвитку можливий лише на основі інтенсифікації, яка забезпечить кількісні і якісні перетворення в галузі.

Ключові слова: інтенсифікація сільського господарства, хімізація, меліорація, комплексна механізація, агроновації.

Маренич Т.Г. Интенсификация сельского хозяйства как основа устойчивого развития аграрной отрасли.

В статье отмечено, что основными направлениями интенсификации сельского хозяйства традиционно считаются химизация, мелиорация и комплексная механизация аграрного производства. Исследована

результативность данных направлений интенсификации сельского хозяйства в дореформенный период и в условиях рыночных отношений в аграрной сфере. Сделан вывод, что экономический рост сельскохозяйственного производства в дореформенный период осуществлялся преимущественно экстенсивными методами, сопровождался увеличением капитальных вложений, в том числе государственных, а интенсификация носила технико-технологический характер. Обосновано, что в современных условиях задачи интенсификации сельскохозяйственного производства должны быть связаны с внедрением прогрессивных технологий и других приобретений науки и техники. Акцентируется, что переход Украины на путь устойчивого развития возможен только на основе интенсификации, которая обеспечит количественные и качественные преобразования в отрасли.

Ключевые слова: интенсификация сельского хозяйства, химизация, мелиорация, комплексная механизация, агроновации.

Marenych T.G. Intensification of agriculture as the foundation of sustainable development of the agricultural sector.

The article noted that the main directions of the intensification of agriculture have traditionally been considered the use of chemicals, reclamation and comprehensive mechanization of agricultural production. We studied the effectiveness of these areas of intensification of agriculture in the pre-reform period, and in the conditions of market relations in the agrarian sector. It was concluded that the growth of agricultural production mainly extensive methods carried out in the pre-reform period, was accompanied by an increase in capital investment, including government and intensification wore technical and technological nature. It is proved that in modern conditions the problem of intensification of agricultural production should be linked to the introduction of advanced technologies and other acquisitions of science and technology. The attention that the transition of Ukraine to the path of sustainable development is possible only on the basis of intensification, which will provide quantitative and qualitative changes in the industry.

Keywords: agricultural intensification, use of chemicals, reclamation, complex mechanization, agricultural innovation.